

PROBLEMSKO-USTVARJALNI POUK: SMO UČITELJI PRIPRAVLJENI NA SPREMEMBE?

Creative Problem-Solving Lessons: Are Teachers Ready for Change?

UVOD

Vloga učiteljev 21. stoletja je zelo kompleksna. Pri učencih moramo razvijati ustvarjalnost, kreativnost in inovativnost, pouk mora biti usmerjen v učenca in njegov napredek. Sodoben pouk književnosti poudarja vlogo mladega bralca oziroma učenca, in sicer dialog med učencem/bralcem in književnim besedilom ter med samimi učenci in učiteljem (Kerndl, 2016). Pomembno je učenčevo lastno branje, učitelj je le usmerjevalec k boljšemu razumevanju besedila; učitelj mora skrbeti za čim aktivnejše sodelovanje učencev pri pouku. V sodobnem pouku je učitelj »sodelavec, svetovalec in vzgojitelj, kot strokovnjak in pedagog, ki organizira vzgojno-izobraževalni proces, poučuje učenca in uporablja take učne metode, ki učenca omogočajo, da zavestno, z razumevanjem in aktivno usvaja vzgojno-izobraževalne vsebine ter razvija sposobnosti« (Kerndl, 2016).

PROBLEMSKO-USTVARJALNI POUK KNJIŽEVNOSTI KOT ENA OD SODOBNIH METOD UČENJA IN POUČEVANJA

Za problemsko-ustvarjalni pouk se v našem prostoru uporabljajo različna poimenovanja: problemski pouk, učenje z reševanjem problemov, metoda reševanja problemov, učenje z odkrivanjem, raziskovalna metoda (Kerndl, 2016). Problemski pouk je primer sodobnega dejavnega pouka, ki ni nekaj novega, saj je v teoriji o njem govor že od devetdesetih let 20. stoletja, zanimanje zanj je sicer vedno večje, a zdi se, da praksa še »šepa«.

Problemski pouk je »problemska učna inovacija, ki predstavlja najvišjo obliko poučevanja in učenja, za katero je značilno, da je njena podlaga katerakoli problemska situacija, ki učenca ni razvidna na prvi pogled in še manj razrešljiva le z obstoječim predznanjem in miselnimi stereotipi, zlasti ne tedaj, če je težišče reševanja, kljub posrednemu učnemu vodenju, na samostojnem učnem delu učenca. Za problemsko učenje so nujni sistematični, načrtni in originalni učni napor, za katere je značilno povezovanje in posploševanje na višjih miselnih ravneh in ustvarjalno apliciranje le-tega na nove situacije.« (Strmčnik, 1992)

Didaktična teorija problem različno definira: kot povezovanje dveh operacij, kot težavo ali oviro, kot poskus doseganja ciljev, kot posebno obliko učenja in razumevanja idej.

V kognitivni psihologiji je problem vse, kar nas navdihuje, da dosežemo neki cilj, kljub temu da ne vemo, kako ga doseči (gre za ustvarjalni izziv). Pri reševanju problema posamezniku pomagajo izkušnje in predznanje, prvi pogoj za uspešno reševanje problemov pa je ustvarjalnost – od tod raba pojma problemsko-ustvarjalni pouk (Žbogar, 2007).

Problemski pouk pomeni prehod od t. i. paradigme poučevanja (teaching paradigm) k t. i. paradigmi učenja (learning paradigm). Ob tem prehodu se spreminja vloga učitelja, ki še vedno ostaja nepogrešljiv del vzgojno-izobraževalnega procesa, a je predvsem organizator učenčevih ustvarjalnih in raziskovalnih dejavnosti. Učenci individualno, v dvojicah ali v skupinah raziskujejo literarna besedila, učitelj je le njihov mentor, ki pomaga oblikovati hipoteze, usmerja pogovor. Učitelj tako spodbuja metodo pogovora s poudarkom na problemskih vprašanjih. Učenec sam prihaja do končnih spoznanj, učitelj mu le posreduje in zagotavlja informacije. Učenca pomaga oblikovati hipoteze in je usmerjevalec pogovora. Raziskave sicer kažejo, da pri pouku še vedno prevladuje učiteljev govor, učenci pa so pretežno poslušalci (Žbogar, 2007).

METODE PROBLEMSKEGA POUKA

Rosandić tak potek problemskega pouka imenuje raziskovalna metoda in navaja štiri metode, ki jih lahko uporabljamo pri problemskem pouku književnosti. Te metode učenca spodbujajo k samostojnemu, raziskovalnemu in ustvarjalnemu delu.

Učitelj lahko uporabi metodo hevrističnega pogovora, pri kateri učenca postavlja:

- problemska vprašanja, s katerimi jih postavi pred problem, ki ga morajo analizirati;
- perspektivna vprašanja, ki odpirajo perspektive in nove opredelitve;
- posploševalna vprašanja, ki zahtevajo utemeljitev;
- alternativna vprašanja, s katerimi so učenci postavljeni pred dilemo in se morajo opredeliti za neko možnost (Kerndl, 2016).

Učitelj lahko uporabi metodo ustvarjalnega branja, pri kateri učenci individualno in ustvarjalno pristopijo h književnemu besedilu. Metoda zahteva razumevanje vsebine in avtorjevega stališča, čustveno podoživljanje situacij in vrednotenje.

Pri raziskovalni metodi učenec definira problem, načrtuje raziskavo, postavi hipotezo ter oblikuje sklepe.

Učitelj se lahko odloči tudi za reproduktivno-ustvarjalno metodo, ki jo kombinira z drugimi metodami (Kerndl, 2016).

Izhodišče problemsko-ustvarjalnega pouka je književni problem, ki ga učenec miselno, čustveno in domišljjsko razčlenjuje. Vsak književni problem spodbuja motivacijo, postavljanje različnih hipotez in vprašanj. Učenec ga rešuje individualno, odvisno od predhodnega znanja, izkušenj, čustvene zrelosti in motiviranosti. Temelj problemskega pouka je soočanje s praktičnimi problemskimi situacijami, kar ima motivacijski učinek (Kerndl, 2016).

Faze problemsko-ustvarjalnega pouka književnosti (Žbogar, 2007) (ob konkretnem primeru obravnave pri pouku književnosti, in sicer Kersnikovih Kmetiskih slik):

1. oblikovanje motivirajočega učnega okolja in

vzdušja (zakaj je smiselno brati leposlovje, uporabnost književnega znanja, upoštevanje obstoječega književnega znanja): Dijake pred obravnavo seznanim z razločevalnimi značilnostmi kratke pripovedne proze in s pojmom *slika*. Obravnava Kmetiskih slik je nadgradnja poznavanja Kersnikovih književnosti, saj dijaki pred tem za domače branje že preberejo povest Jara gospoda, s katero spoznajo življenje podeželskih izobražencev in malomeščanov, kar je literarnointerpretativna prвина, ki jo v obdobju med romantiko in realizmom predvideva učni načrt. Cilj obravnave ni le opazovanje temeljnih značilnosti *slike* kot kratke pripovedne vrste, temveč tudi opazovanje teme kmečkega človeka (kmečko življenje je naslednja literarnointerpretativna prвина, zahtevana po učnem načrtu).

2. **oblikovanje književnega problema** (učenec se do problema opredeljuje, postavlja vprašanja, s problemom se sooči): Ob izbranih Kmetiskih slikah dijaki opazujejo in iščejo razločevalne lastnosti kratke pripovedne proze, kot so: kratkost pripovedi brez dogajalne razvejenosti; poudarjenost usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb; osredotočenost na eno osebo, zlasti na že izoblikovan značaj; nesrečen konec; sintetična zgradba. Književni problem je osrčje problemsko-ustvarjalnega pouka. Dijak ga mora samostojno raziskati, vzpostavljati miselni odnos, ob tem pa je tudi čustveno in domišljjsko dejaven. Treba je poudariti, da vsak dijak problem rešuje individualno, odvisno od njegove čustvene zrelosti, izkušenj, predznanja in stopnje motiviranosti. Na reševanje problemov vplivajo tudi osebnostne lastnosti, kot so samokontrola, vztrajnost in vedoželjnost.

3. **definiranje raziskovalnih metod** (učenec najde način za razrešitev problema): Za obravnavo kratke pripovedne proze je zelo primerna metoda ustvarjalnega branja. Ta metoda predpostavlja razumevanje besedila, sposobnost vživljanja v književne okoliščine in položaje ter sposobnost vrednotenja prebranega, kar lahko dosežemo na primer z usmerjevalnimi bralnimi nalogami. Primer usmerjevalnih bralnih nalog za Kersnikovo sliko *Ponkrčev oča*:

- *Osrednja oseba je grajski učitelj. Predstavi ga:*
 - v odnosu do mesta/podeželja;
 - do ženske (njegova predrznost ob prvem srečanju s Tolstovršnikovo Urško, nakazovanje na neresnost njune zveze, nenaden odhod);
 - kot »capina«, ki pride umret k lastnemu sinu.

- *Izpostavi usodne trenutke v življenju grajskega učitelja in Tolstovršnikove Urške. Svoj izbor utemelji s konkretnimi primeri iz besedila.*
- *Glavni lik tragično propade, umre beraške smrti. Komentiraj, ali je konec le pravična kazen za grehe lahko miselnega učitelja? Je zlo v življenju kaznovano, dobro pa poplačano, na kar nakazujejo že pridige z eksempli?*
- *Se strinjaš s trditvijo, da kratkost slike vpliva na njeno (ne)razumljivost?*

Za obravnavo Kmetiskih slik predlagam delo v skupinah (prvi pogoj je primerno in spodbudno učno okolje), vsak dijak naj ima določeno svojo nalogo, da je delo organizirano. Pri obravnavi Kmetiskih slik se udeleženci predvsem metoda pogovora s poudarkom na problemskih vprašanjih.

4. **samostojno raziskovalno delo** (učenec zbira podatke, pomaga si s predznanjem, razvršča obstoječe podatke, jih primerja, pripravi seznam manjkajočih podatkov, vrednoti in evalvira pridobljene podatke): Dijaki po skupinah analizirajo usmerjevalne naloge: odgovarjajo na vprašanja, iščejo podatke. Zaradi kratkosti Kmetiskih slik lahko dijaki pri pouku analizirajo več slik in jih med seboj primerjajo (na primer glede razločevalnih lastnosti kratke pripovedne proze ali teme posameznih slik).
5. **analiza in korekcija rezultatov raziskovanja** (učenec postavljene hipoteze argumentirano potrdi ali ovrže, opredeli se do književnega problema): Dijaki svoje ugotovitve predstavijo drugim dijakom in profesorju, predlagam diskusijo.
6. **nove naloge za samostojno/skupinsko delo**, na primer aktualizacija, ki spodbuja kritično mišljenje: *Hrepenenje po nerealnem cilju nujno vodi v nesrečen konec* (v povezavi s sliko *Rojenica*).

Problemsko-ustvarjalni pouk omogoča poglobljeno razumevanje, ki se pri pouku književnosti kaže kot povezovanje znanja in problemskih situacij (na primeru Kersnikovih Kmetiskih slik):

- sklepanje na podlagi podanih primerov (Rojenica je bitje iz ljudskega bajoslovja, ki otrokom napoveduje usodo, a lahko usodno zaznamuje življenjski potek. Po motivno-tematski analizi Kersnikove *Rojenice* se izkaže, da se prerokba spreobrne v čisto laž.);
- primerjanje (Dijaki primerjajo več Kmetiskih slik in ugotavljajo tragične konce posameznih književnih likov, na primer v slikah *Mačkova očeta*, *Ponkrčev oča*, *Rojenica*.);
- razlikovanje in razporejanje (Dijaki ob primerjavi podobnosti in razlike sistematično uredijo.);
- povezovanje (Dijaki na podlagi ugotovitev oblikujejo sklepe: usoda književnih likov v primerjanih Kmetiskih slikah je tragična, liki so prikazani le v odločilnih življenjskih trenutkih, v ospredju je ena oseba, značajska so liki že izoblikovani, spremljamo predvsem njihov odziv v odločilnih trenutkih, dogajanje je zelo skraćeno.);
- razlaganje (Učitelj spoznanja strne v sklepe in s pomočjo ugotovitev dijakov povzame značilnosti kratke pripovedne proze.).

Na višji ravni se razumevanje kaže kot:

- induktivno in deduktivno sklepanje (Ker se je Kersnik zgledoval po Celestinovi razpravi *Naše obzorje*, v kateri je poudarjal kmečko življenje v svojem boju za obstanek, tudi v Kersnikovih Kmetiskih slikah prevladuje tema kmečkega človeka.);

- analiziranje (Dijaki z učiteljevo pomočjo posamezne slike motivno in tematsko analizirajo, določijo ideje oziroma sporočila slik.);
- utemeljevanje (Prevladuje naj objektivno, torej razumsko, logično utemeljevanje, ne subjektivno. Dijaki izhajajo iz hipoteze, na primer: »V Kersnikovih slikah *Ponkrčev oča* in *Rojenica* sta grajski učitelj in Koporčev Jurca upodobljena le v usodnih trenutkih.« Dijaki iščejo zglede v prid postavljeni tezi. Za grajskega učitelja iz slike *Ponkrčev oča* je usodno srečanje s Tolstovršnikovo Urško v gozdu, naslednji usodni dogodek je rojstvo njegovega nezakonskega sina, zadnji usodni trenutek je učiteljeva beraška smrt pri lastnem sinu. V sliki *Rojenica* je za Koporčevega Jurca usodno rojstvo sina Štefana, še usodnejša je napoved rojenice, da bo sin živel imenitno življenje, zadnji prelomen dogodek je sinova smrt.);
- reševanje problemov (Na primer: Upoštevajo Kersnikove Kmetske slike načela kratke pripovedne proze?);
- predvidevanje (Ker je naslov zbirke Kmetske *slike*, predvidevam, da gre – glede na izraz *slike* – za krajša pripovedna besedila.);
- postavljanje hipotez (V Kmetskih slikah prevladuje sintetična tehnika.);
- načrtovanje (Dijaki hipotezo potrdijo ali ovržejo, za kar je potrebna natančna analiza izbranih besedil, tako dogajanja kot karakterizacije književnih oseb.);
- posploševanje in vrednotenje (Dijaki spoznanja ovrednotijo.).

DISKUSIJA

Pri starejših učencih oziroma dijakih je v problemsko-ustvarjalni pouk smiselno vključiti metodo diskusije ali razprave. Učenci pojasnjujejo, utemeljujejo, primerjajo, izražajo subjektiven odnos do prebranega besedila. Diskusija lahko poteka med učiteljem in učenci ali med učenci. Pomembna so odprta vprašanja, ki spodbujajo kritično mišljenje, izmenjavo mnenj, primerjanje, vrednotenje. Učenci z diskusijo postajajo kritičnejši bralci.

Učitelj mora diskusijo natančno načrtovati in slediti interesom učencev, sama diskusija pa pokaže, kako so učenci prebrano besedilo razumeli (Kerndl, 2016).

PREDNOSTI PROBLEMSKO-USTVARJALNEGA POUKA

Problemsko-ustvarjalni pouk književnosti upošteva didaktično prenovi gimnazij, tj. učnoljni in procesni pristop, različne taksonomske stopnje, načelo dejavnega učenca, poudarjeno je učenje za razumevanje in z razumevanjem. Pri takšnem pouku so učenci aktivni, raziskujejo literarnovedne koncepte ter se urijo v sistematičnem raziskovanju. Pouk izhaja iz književnega problema, do katerega učenec vzpostavlja dejaven miselni odnos in je čustveno ter domišljjsko dejaven. Učenec problem reši individualno, odvisno od stopnje psihičnega razvoja (čustvena zrelost, izkušnje, stopnja motiviranosti). Prednosti problemsko-ustvarjalnega pouka so: osredotočenost na učenca, razvijanje ustvarjalnega mišljenja, spodbujanje učenčeve iniciative in intuicije, spodbujanje interesa, ustvarjanje čustvene napetosti, želja po spoznavanju (Žbogar, 2006).

Znanje, pridobljeno pri problemsko-ustvarjalnem pouku, je trajnejše in spodbuja raziskovanje. Prav tako omogoča individualizacijo in diferenciacijo pouka; učitelj učence pri pouku vodi, učenci delajo individualno, v dvojicah ali skupinah (Kerndl, 2016). Znanje učencev je dolgoročnejše, uporabnejše, problemsko-ustvarjalni pouk razvija učenčeve učne spretnosti in spodbuja raziskovalni interes. Tak pouk odgovarja na zahteve sodobne družbe, sledi hitremu tempu življenja.

Problemsko-ustvarjalni pouk sledi najnovejšim spoznanjem kognitivne psihologije, saj je znanje, ki ga učenci pridobijo z lastnim raziskovanjem, dolgoročnejše, tak pouk spodbuja spretnosti, ki so nujne za splošno reševanje problemov, raziskovalne sposobnosti in raziskovalno motivacijo. Poleg individualne oblike dela problemsko-ustvarjalni pouk poudarja delo v dvojicah ali skupinah. Predvsem slednji obliki sta lahko uspešni le v primernem učnem okolju s spodbudno učno klimo.

Pri problemskem pouku književnosti učenci dejavno komunicirajo z leposlovjem, usvojeno literarnovedno znanje ustvarjalno izrabljajo v lastnem (ustvarjalnem) bralnem procesu in pridobijo kompetence, ki širijo njihovo bralno kulturo in bralni interes (Žbogar, 2006). Dijaki razvijajo ustvarjalno mišljenje in spodbujajo intuicijo. S problemsko-ustvarjalnim poukom bolj poglobljeno spoznajo literarno besedilo, znanje pridobijo z lastno izkušnjo, zato je dolgotrajnejše. Literatura jih vodi h kritičnemu mišljenju in je priložnost za vzgojno vplivanje na njih, saj razbija stereotipe, spodbuja strpnost in poudarja drugačnost. Literatura prispeva tudi k oblikovanju lastne kulturne identitete. Branje leposlovja pri pouku književnosti je vedno nova konkretna izkušnja, je učenje z razumevanjem in za razumevanje.

Problemski pouk književnosti sledi procesnorazvojnemu ciljem učnega načrta, saj dijaki berejo kratko pripovedno prozo, jo po branju interpretirajo, izrekajo in utemeljujejo svoje mnenje ter pišejo poustvarjalna besedila. Prepoznavajo literarnointerpretativne prvine iz literarne teorije in primerjajo besedila na podlagi kriterijev (razločevalne lastnosti kratke proze) ter novo znanje vrednotijo in aktualizirajo, pomagajo si z osebnimi in družbenimi izkušnjami.

POMANJKLJIVOSTI PROBLEMSKO-USTVARJALNEGA POUKA

Problemsko-ustvarjalni pouk še vedno velja za eno novejših metod poučevanja in učenja, izvaja se redko, zato učenci tak pouk razumejo kot popestritev pouka. Kot gimnazijska profesorica se strinjam, da je problemsko-ustvarjalni pouk dosti primernejši za gimnazijce kot osnovnošolce ali dijake srednjih strokovnih in poklicnih šol, a novostim je na vseh nivojih treba (poskusiti) slediti. Teorije o problemsko-ustvarjalnem pouku je dosti, praktičnih primerov pa zelo malo, nujne bi bile dodatne raziskave o tem pouku.

Težave zaradi problemsko-ustvarjalnega pouka književnosti imamo seveda predvsem učitelji. Ta pouk namreč od nas zahteva precej drugačen pristop k poučevanju, načrtovanje mora biti zelo natančno. Poleg tega se zastavlja vprašanje, ali dijaki ravno prek diskusije oblikujejo nove ideje za razreševanje problemov.

SKLEP

Poslanstvo učiteljev je, da učence oziroma dijake (med drugim) čim bolje pripravimo na samostojno življenje in reševanje problemov. Problemsko-ustvarjalni pouk književnosti je ena novejših učnih metod, ki to omogoča. Pouk temelji na hevrstični metodi, pri kateri gre za učenje

z ustvarjalnim in samostojnim iskanjem, odkrivanjem in raziskovanjem. Res je, da je učiteljevo načrtovanje problemskega pouka dolgoročno in kompleksno, je pa usvojeno znanje trajnejše. Učitelji moramo slediti spremembam, četudi se prvi poskusi problemsko-ustvarjalnega pouka zdijo samo popestritev učnega procesa. Poučevanje in učenje se spreminjata. Spreminjajmo se tudi učitelji.

VIRI IN LITERATURA

Hauptman, K. Sodobne metode poučevanja književnosti. Dostopno na spletnem naslovu: https://www.slov.si/dipl/hauptman_katarina.pdf (20. 6. 2019).

Jaušovec, N. (1983). Problemski pouk in razvijanje ustvarjalnosti. Maribor: Pedagoška akademija.

Kerndl, M. (2016). Sodoben pouk (književnosti) in razlike med učenci. Murska Sobota: BoMa.

Kersnik, J. (1947). Kmetijske slike. Ljubljana: DZS.

Strmčnik, F. (1992). Problemski pouk v teoriji in praksi. Radovljica: Didakta.

Žbogar, A. Problemsko-ustvarjalni pouk kratke proze. Dostopno na spletnem naslovu: https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/23-645_Zbogar.pdf (20. 6. 2019).

Žbogar, A. (2007). Za dejaven pouk književnosti. V: Jezik in slovstvo, let. 52, št. 1.